

BELGRAD-I DÂRÜ'L-CİHÂD'DA OSMANLI HÂKİMİYETİNİN YENİDEN TESİSİ (1739)

Hakan Karagöz*

Öz

Tuna ve Sava hattında geçmişte cereyan eden mücadelelerde stratejik üstünlük, Belgrad Kalesi'nin hâkimiyetinden geçmekteydi. Belgrad Kalesi'ni elinde tutan güç, sadece önemli bir sınır karakoluna sahip olmamış aynı zamanda, sınırlarının hinterlandındaki güvenliği de tesis etmişti. Belgrad Kalesi'ndeki hâkimiyet mücadelesi, 16. yüzyılın başlarından 19. yüzyıla kadar belki de en fazla Osmanlı-Habsburg münasebetlerini etkilemiştir. Bu çalışma, Türk ve Avusturya belgelerinin verileri perspektifinde, Belgrad Kalesi'nin Osmanlı hâkimiyetine girişinde etkili olan amilleri kapsamaktadır. Çalışmada, kalenin taraflarca ne denli önemli olduğu, tarafların zayıf ve güçlü yanları üzerinde durulmuş, kuşatmadan sonra kaleyi ele geçiren Osmanlıların kaledeki hâkimiyeti tesis etme süreci izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Habsburg, Kuşatma, Belgrad, 1739.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması'ndan sonra yaşadığı felaketin ardından Avrupa'nın büyük devletlerine karşı 16 yıl boyunca savaşmış ve sonrasında imzaladığı Karlofça Barışı'yla yalnızca topraklarını değil itibarını da kaybetmişti. Söz konusu antlaşmayla önemli kayıplar veren, fakat her şeye rağmen gücünü tamamen yitirmeyen Osmanlı Devleti'nin birinci hedefi, kaybettiği toprakları geri almaktı. Osmanlılar, 18. yüzyılın ilk çeyreğinde bu politikasında kısmen başarılı olmuşsa da Habsburglar karşısında alınan seri yenilgiler ve bunun neticesinde imzalanan Pasarofça Antlaşması'nın şartları, işlerin yolunda gitmediğinin bir göstergesiydi. Bu başarısızlığın ve karşılaşılan olumsuz şartların en bariz göstergelerinden belki de en önemlisi Belgrad'in söz konusu antlaşmayla kaybedilmesi idi. Tuna ile Sava nehirlerine hâkim ve yüksek bir yerde bulunan şehir¹, askerî açıdan stratejik bir önem arz etmesinin yanında Osmanlı Devleti'nin Macaristan istikametinde yapmış olduğu seferler için hatırı sayılır bir önem arz etmekteydi. Belgrad şehri, bu öneminden dolayıdır ki M.Ö. 1. yüzyılın sonlarından 18. yüzyıla kadar başta Romalılar olmak üzere pek çok devletin hakimiyet sahası olarak Zenith'i² olmuştur.

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi; hakankaragoz@sdu.edu.tr

¹ Şehrin tarihi ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alam*, c. II, İstanbul 1316, s. 1347; P. L. İnciyan, H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sa. 2-3, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974, s. 85; M. Cavid Baysun, "Belgrad", *İA.*, c. II, İstanbul 1979, s. 475-485; Divna Đurić Zamolo, "Belgrad", *DIA.*, c. V, s. 407-409.

² Duden imla kılavuzunun benimsediği Prusya imla kaidesine göre: Zenit. Astronomide başucu; mecazi manada ise Gipfelpunkt (Alm.) yani "[varılacak] en yüksek nokta" anlamına gelmektedir. A. Cemil Denker – Bülent Davran, *Almanca – Türkçe Büyük Lügat*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1966, c. III, s. 528 ve c. II, s. 234.

Bu önemli serhad şehrinin Pasarofça Barışı'yla kaybından, savaşın başladığı 1736 yılına kadar Devlet-i Aliyye aleyhinde faaliyetlerde bulunan imparatorluklar arasında Habsburglar ve Ruslar gelmiştir. Bunun en önemli delili, söz konusu imparatorlukların Azak ve Belgrad'ı elde tutmayı her şeyden çok önemseyerek, zafiyet eğilimleri gösteren Devlet-i Aliyye aleyhine bazı ittifak girişimlerinde³ bulunmuş olmalarıdır. Zira Ruslar için Azak'ta devam eden Osmanlı hâkimiyeti ya da Habsburglar için Belgrad'ın uzun bir aradan sonra kaybedilme ihtimali, imparatorlukların güney istikametindeki genişleme siyasetlerine büyük darbe indirecekti.

Balkanlardaki hâkimiyet mücadelesinde vaz geçilmez bir paya sahip olan Belgrad-ı Dârü'l-cihâd'ın, 1717 yılında başarılı harp operasyonlarıyla Habsburglar tarafından ele geçirilmesi, Osmanlıların Tuna ve Sava hattındaki stratejik üstünlüklerini kaybetmelerine neden olmuştu. Batı serhaddini koruyan ve gözeten bu müstahkem garnizonun kontrolden çıkışı, söz konusu tarihten itibaren Niş garnizonunun önemini artırmış ve Habsburgların Tuna'nın güneyi istikametindeki saldırılarını daha açık ve tehlikeli hale getirmiştir. Pasarofça Barışı'yla yaşanan kayıplar, Devlet-i Aliyye'nin yeni bir politika izlemesini zorunlu kılmış ve temel hedefin, kaybedilen yerlerin, - özellikle Belgrad'ın - geri alınması gerektiği hususunu gündeme getirmiştir. Nitekim 1737-1739 Savaşları'nda Devlet-i Aliyye'nin yegâne gayesi, 1717 yılında Habsburglara teslim etmek durumunda kaldıkları Belgrad Kalesi'ni geri alabilmektir. Habsburgların ise başlıca amacı Belgrad'ı ellerinde tutarak, hem Eugen'in hatırasına gölge düşürmemek hem de çok daha önemlisi Banat ve Petervaradin'in güvenliğini teminat altına almaktır⁴.

Balkan hâkimiyetini elde etme mücadelesi, Lehistan Krallığı meselesi, Kafkaslarda Ruslarla yaşanan ihtilâflar ve de en önemlisi Prens Eugen'in önemli rol oynadığı 1726 ile 1733 yıllarında gerçekleşen Rus-Habsburg ittifakı (1726/1733) girişimleri, 1736 ile 1739 tarihleri arasındaki muharebelerin ana sebepleri arasında gösterilmektedir. 1737 yılında Rusya'ya verdiği taahhüt sonucu harbe girmek durumunda kalan ve seferin başında Niş'i ele geçirerek Osmanlılara karşı üstünlük sağlayan Habsburglar, seferin sonlarına doğru bu üstünlüklerini koruyamamışlardır. Aynı sefer yılında Niş'in yeniden Osmanlı hâkimiyetine girmesi⁵, Balkanlar'da yaşanabilecek muhtemel bir siyasi çözülmeye engel olmuştur. 1737 seferi sonunda Sava Nehri'nin gerisine çekilmek zorunda kalan Habsburglar, 1718 Pasarofça Antlaşması'yla ele geçirdikleri Sava Nehri'nden itibaren Tuna'nın güneyindeki toprakları -Belgrad hariç olmak üzere- Osmanlılara terk etmek zorunda kalmıştır. 1738 seferinde ise Belgrad'ın kilidi ve bir "ileri karakolu" konumunda olan İrşova ve Adakale⁶ gibi müstahkem

³ Taraflar arasında gerçekleşen ittifak girişimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Walter Leitsch, "Der Wandel der österreichischen Rußlandpolitik in den Jahren 1724-1726", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, Bd. 6, H. 1 (1958), s. 33-91. Ayrıca bkz. Karl Roeder, *Austria's Eastern Question 1700-1790*, New Jersey 1982, s. 6.

⁴ HHStA./KA./MS. 23-1, (August 1739), s. 359-361.

⁵ Habsburglar'ın 1737 yılında Niş'i kaybetme süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Robert Doxat, *Nikolaus Doxat, Ein Kaiserlicher General und Ingenieur des XVIII. Jahrhunderts*, Diss., Wien 1954-1955.

⁶ Adakale ve İrşova'nın ele geçirilmesinin Belgrad Kuşatması için sağladığı avantaj hakkında bkz. Eugenia Popescu-Judetz, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", (çev. Feyzi Kantar), *Türkler*, c. XII, Ankara 2002, s. 564-565.

bölgeleri ele geçiren Osmanlılar, bir sonraki yıl için avantajlı bir durum elde etmiştir. 1739 Belgrad seferi hazırlıklarını tamamlayan Osmanlılar, Rusya ile devam eden mücadelelerine rağmen birliklerinin önemli bir bölümünü, son dönem muharebelerin kaderini tayin edecek olan Habsburg cephesine sevk etmiştir. Zira harbin başlangıcından seferin sonuna kadar Osmanlıların asıl hedefi, Belgrad'ı Habsburglar'dan geri almak olmuştur. Lakin Osmanlı ordusu, söz konusu muharebelerde icra ettiği lojistik örgütlenmesinde bazı fizikî problemler yaşamış, kullandığı savaş araç ve gereçlerini bazen muharebe alanına sevk etmekte güçlük çekmiş bazen de askerî teknolojisini düşmanı katî surette mağlûp edecek düzeyde kullanamamıştır. Benzer hatayı 1739 Belgrad seferinde de tekrarlayan Osmanlılar, kuşatma başlamış olmasına rağmen İrşova'da bulunan ağır toplarını Belgrad önlerine nakletememiştir. Öte yandan Osmanlı ordusunun 1736 yılından itibaren Rusya'yla, 1737 yılından beri de Habsburglarla iki cephele savaşları sürdürmesi, harp masrafları hususunda sıkıntılara ve ordunun sevk ve idaresinde problemler yaşanmasına neden olmuş, elindeki mevcut ateşli silahların etkin bir biçimde kullanımını güçleştirmiştir.

1-BELGRAD KALESİ'NİN OSMANLI HÂKİMİYETİNE GİRMESİNDE HANGİ HUSUSLAR ETKİLİ OLMUŞTUR?

Avusturya arşivlerinin 1717 yılına ait verileri, Belgrad Kalesi'nin Habsburgların kontrolüne girmesinde Prens Eugen'in askeri dehası ve becerisinin etkili olduğu konusunda şüpheye mahal vermezken; 1739 yılına dair veriler, kalenin Osmanlı hâkimiyetine girişini daha çok Eugen'in muharebelere iştirak edemeyişini sebep olarak gösterme eğilimindedir. Zira yaşadığı yüzyılın askeri dehalarından biri olan Prens Eugen, Osmanlılarla yapmış olduğu bütün muharebeleri belirgin ve takdire şayan bir üstünlükle⁷ kazanmıştı. Lakin Habsburgların bu gücü ve iktidarı Eugen'in şahsına münhasır kalmıştır. Almanlar tarafından soylu şövalye/süvari⁸ olarak nitelenen Eugen'in ölümü (21 Nisan 1736), yeni bir halef general yetiştiremeyen Habsburgları, 1737-1739 yılları arasında Osmanlılarla giriştikleri muharebelerde askeri ve stratejik yönlerden etkisiz bırakmıştır.

Belgrad kuşatmasında, daha ziyade askerin sevk ve idaresi konusunda başarısız olan Habsburg orduları, generalleri arasında uyum problemi yaşamış ve bunun sonucunda hiç de hafife alınmayacak hatalar yapmışlardır. Askeri alandaki tüm bu olumsuz gelişmelere diplomatik girişimlerde gösterilen acemice ve ihtiraslı davranışların da eklenmesi, onları kuşatmanın sonlarına doğru bazı önemli askeri tedbirler alsalar da başarısız olmaktan kurtaramamıştır. Avusturya arşiv belgelerinde, başarısızlığın yaşanmasına sebep olanların başında,

⁷ Eugen'in söz konusu muharebelerdeki başarıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Moriz Edlen von Angeli, *Feldzüge gegen die Türken 1697-1698 und der Karlowitzer Friede 1699*, Verlag des k. und k. Generalstabes, Wien 1876; Ludwig Matuschka, *Der Türken-Krieg 1716-1718, Feldzug 1716*, Verlag des k. und k. Generalstabes, Wien 1891; Ludwig Matuschka, *Der Türken-Krieg 1716-1718, Feldzug 1717/18*, Verlag des k. und k. Generalstabes, Wien 1891.

⁸ Alm. der edle Ritter.

dönemin Habsburg orduları başkomutanı Wallis'in⁹ geldiği sarıh bir şekilde ifade edilmektedir. Wallis'in müzakere yapmadan verdiği emirleri, mütereddit halleri, imparatorluğun diplomatik temsilcisi Neipperg'e¹⁰ karşı duyduğu kıskançlık, ordusunun Belgrad Kalesi ile olan irtibatını koparması Habsburgları "acemi" bir yenilgiyle karşı karşıya bırakmıştır. Osmanlı ordularını defalarca mağlup eden Prens Eugen'in aksine "savunmaya dayalı" bir strateji yürüten Wallis, Habsburg ordularının 1739 seferinde etkisiz kalmasına ve müşkül durumlara düşmesine neden olmuştur. Ürkek ve başına buyruk davranışlarının yanı sıra Almanca kaleme aldığı mektuplarıyla Osmanlı sadrazamının¹¹ gurur ve azametini artırması¹², muharebeler sırasında ve sonrasındaki barış müzakerelerinde inisiyatifin Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmesine neden olmuştur. Bunu en iyi kanıtlayan husus Avusturya¹³ ve Türk¹⁴ kaynaklarında Osmanlı sadrazamının Belgrad'ın teslimi için sarf ettiği açık ve Habsburgları tedirgin edici sözleridir. Öyle ki arşiv belgelerinde geçen ifadelerle göre Habsburglar, sanki korktukları başlarına gelecekmışçesine, Belgrad kuşatması ve diplomatik görüşmeler başlamadan önce, pek çok yerde Osmanlı sadrazamının gurur ve azametinden söz ederek, bunun kati surette artırılmaması gerektiği yönünde telkinlerde bulunmuşlardır¹⁵.

⁹ Feldmarschal (Alm. Feldmarschall). Habsburg orduları başkomutanı Georg Olivier Wallis: (doğ. 1673- öl. 1744). Biyografisi için bkz. *Biyographisches Lexikon des kaisertums Österreich*, (ed. Constant von Wurzbach), c. LII, Wien 1885, s. 261-265; *Allgemeine Deutsche Biographie*, c. XL, (ed. Historische Kommission bei der königliche Akademie der Wissenschaften), Leipzig 1896, s. 749-751.

¹⁰ Feldzeugmeister. Kont Neipperg'in (doğ. 27 Mayıs 1684 – öl. 26 Haziran 1774) kısa biyografisi için bkz. *Neue Deutsche Biographie*, c. IXX, (ed. Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften), Berlin 1998, s. 49; *Biographie Lexikon*, c. XX, Wien 1869, s. 159-162.

¹¹ İvaz Mehmet Paşa (Ölümü 1741), I. Mahmud zamanında sadrazamlıkta bulunmuş Osmanlı vezirlerindedir. Nasrullah adında bir şahsın oğlu olup çocukken köle olarak hediye edildiği için İvaz lâkabıyla anılmıştır. Meşhur Kel Yusuf Efendi'nin idaresinde yetişmiş, valilerin kethüdalıklarında bulunmuş, Vidin muhafızlığında yararlığı görüldüğü için 1738'de Yeğen Mehmet Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilmiştir. Bir sene dört ay sadrazamlıkta kalmış ve Habsburglara karşı son derece avantajlı bir antlaşma yapmaya muvaffak olmuştur. Azlından sonra Cidde valiliğine gönderilmiş ve İnebahtı'da iken ölmüştür; Ayrıntılı bilgi için bkz. Fikret Sarıcaoğlu, "Hacı İvaz Paşa", *DiA.*, c. XIV, İstanbul 1996, s. 487-488.

¹² Wallis'in 12 Ağustos'ta Suckow'dan, Osmanlıların St. Elisabeth burcunda açtıkları gedikle ilgili aldığı karamsar mektubundan sonra Belgrad Kalesi'nin genel durumuyla ilgili izlenimlerinin değiştiği bilinmekteydi. Osmanlı sadrazamı Wallis'e yazdığı 13 Ağustos 1739 tarihli mektubunda barış görüşmelerine ancak Belgrad Kalesi'nin teslimiyle başlanabileceği şartını koşmuştu. Wallis, her ne kadar Osmanlı sadrazamının söz konusu teklifini reddetse de kendisine Rusya'nın müzakerelere dâhil edilerek daha makul bir teklifin verilebileceği yönünde bir beyanda bulunmuş ve bu yaklaşımıyla sadrazamın gurur ve azametini artırmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (Ağust 1739), s. 318. Wallis'in sadrazama (Czentes'den) 14 Ağustos 1739 tarihinde yazdığı yazı hakkında bkz. (Appendix. O.O.O).

¹³ "Wie ich nur einen Gott habe, so habe ich auch nur ein Wort: Ich will Belgrad in seinem Ganzen": *Nasil ki tek bir Tanrım var; o halde tek sözüm var ki Belgrad'ı bütünüyle istiyorum*. Theodor Tupetz, "Der Türken Feldzug von 1739 und der Friede zu Belgrad", *Historische Zeitschrift*, (ed. Heinrich von Sybel), c. XL, München 1878, s. 46.

¹⁴ "Önce Belgrad Kalesi'ni teslim etsinler, sonra barış isterlerse müzakerelere başlanır. Şayet kaleyi teslim etmeyi tehir ederlerse, hiç beklemeden hücumla geçilir ki bu suretle nüfusları telef, malları yağma ve talan edilir." Mehmed Subhi, *Tarih (Subhî Tarihi)*, (Yay. Haz. Mesut Aydiner), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, vr. 158b-159a.

¹⁵ HHStA./KA./MS. 23-1, Mai, s. 103; HHStA./KA./MS. 23-1, August, s. 382-383 ve s. 394.

Habsburg orduları başkumandanı Wallis ne kadar kötü bir stratejistse barış görüşmelerinin murahhası Kont Neipperg de bir o kadar kabiliyetsiz, bunun yanı sıra aceleci ve Kayzer VI. Karl'ın¹⁶ verdiği yetki ve talimatların dışına çıkan bir arabulucuydu. Neipperg'in, Kayzer'in talimatlarına uymaktan imtina etmesi, Belgrad Kalesi'nin Osmanlı hâkimiyetine girişinde büyük rol oynamıştır¹⁷.

Wallis ve Neipperg'ten sonra Belgrad Kalesi kumandanı Mareşal Suckow da Habsburgları meşum bir sona sürükleyenler arasında gösterilmelidir. Kumandan Suckow'un, kuşatma işlerine başlayan Osmanlı ordusuna karşı Belgrad garnizonunun mukavemetini yeterince artıramadığı bilinmekteydi. Bununla birlikte büyük bir tehlike ya da rahatsızlık verici bir durum söz konusu olduğunda hasta olduğunu beyan etmesi¹⁸, askeri işler konusunda yeterli bir bilgiye sahip olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktaydı. Osmanlıların 12 Ağustos'ta Belgrad Kalesi'ne yönelik yaptığı top atışları sonucunda St. Elisabeth burcunda (bkz. Ekler/Ek-1) açtıkları gediğin Suckow nezdinde fazlaca büyütülmesi, kuşatma sürecinin kırılma noktalarından birisiydi. Zira Suckow'un bu karamsar yaklaşımı hem Osmanlı kuşatmasının uzun süre (beş hafta boyunca) devam etmesine hem de Habsburg yönetiminde Belgrad Kalesi'nin akıbetiyle ilgili olumsuz bir intibain ortaya çıkmasına neden olmuştur. Suckow'un kifayetsiz idaresi, ondan sonra Belgrad Kalesi kumandanlığına 25 Ağustos 1739 tarihinde atanan Feldzeugmeister Schmettau'nun kale için aldığı önemli tedbirlerle daha da anlaşılır hale gelmiştir. Schmettau'ya göre Belgrad Kalesi, sabık kumandan Suckow'un çizdiği endişe verici tablodan farklı, nispeten de güçlü durumdaydı¹⁹.

Avusturya arşiv belgeleri, kaledeki Habsburg mukavemet gücünün varlığını işaret etmekle birlikte, Osmanlı ordusunun Belgrad kuşatmasını, dönemin askeri teknoloji ve şartları ölçüsünde sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak dönemin şartları, her ne kadar stratejik önemi haiz bir garnizonun teslim alınmasında lojistik organizasyonun mükemmelliğini gerektirmişse de devletlerarası diplomatik girişimlerin bir o kadar önemli olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Kuşatmanın sürdüğü sırada Osmanlı çadırına gelen, Osmanlılar ve Habsburgların barış görüşmelerindeki arabulucusu konumunda olan Fransız elçisi Marquis Louis Sauveur de Villeneuve (1675-1745) ve onun diplomatik becerileri, Osmanlı sadrazamının aşırıya kaçan isteklerine rağmen, Belgrad Kalesi'nin (1717 yılından

¹⁶ I. Leopold'ün oğlu olan VI. Karl (doğ. 1 Ekim 1685 / öl. 20 Ekim 1740), 12 Kasım 1711 tarihinde Kayzer ünvanını elde etmiştir.

¹⁷ Angeli Neipperg'in, barış müzakerelerindeki hürmetkâr tavriyla Osmanlı sadrazamın ihtirasını artırdığı düşüncesindedir. Angeli, a.g.m., s. 472.

¹⁸ Tupetz, a.g.m., s. 24.

¹⁹ Schmettau garnizonda 13.700 görevlinin mevcut olduğunu ifade ederken Suckow, sözü edilen tarihte Neipperg'e, garnizon mürettebat sayısını 7000 olarak nakletmiştir. Suckow bu yaklaşımla, hem askerlik bilgisi hakkında yeterli donanıma sahip olmadığını hem de karamsar bir ruh hali içerisinde olduğunu bir kez daha göstermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tupetz, a.g.m., s. 38. Zinkeisen'in külliyyatı da Suckow'un Belgrad Kalesi'nde askeri örgütlenmeyi ve savunma tertibatını yeterince geliştiremediği konusunda hemfikiridir. Zinkeisen'in nakline göre Schmettau, Belgrad Kalesi'nin içerisinde bulunduğu sefil durumun öncelikle Suckow'un mevcut savunma tertibatını kullanmaktaki beceriksizliğinden kaynaklandığı düşüncesindeydi. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des Osmanisches Reich in Europa*, c. V, Hamburg 1840-63, s. 780.

itibaren inşa edilen tahkimatlarının yıkılması suretiyle) Osmanlı hâkimiyetine girişinde önemli rol oynamıştır. Sözü edilen barış görüşmelerinde Villeneuve, ne kalenin o anki haliyle Osmanlıların kontrolüne girmesine ne de tamamen Habsburgların kontrolünde kalmasına razı idi. Zira kendi ülkesinin çıkarları her şeyin üzerindeydi²⁰.

Yukarıda Habsburgların aleyhine görülen olumsuz gelişmelere ilaveten Osmanlıların -Habsburgların da muhtelif zamanlarda kabul ettikleri üzere- lojistik organizasyonunun daha fonksiyonel ve gelişmiş düzeyde olması, bazı avantajlı durumlar ortaya çıkarmıştır. Habsburg ordusunda Prens Eugen gibi mahirane komutanların (21 Nisan 1736 tarihinde ölümü nedeniyle) noksanlığına karşılık, Osmanlılarda dikkat çekici ve yetenekli devlet adamlarının (Sadrazam Hacı İvaz Mehmet Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa, Mehmet Ragıp Paşa) varlığı; 1737 sefer yılıyla birlikte Niş ve Bosna cephelerinde önemli devlet adamlarının istihdam edilişi; nihayet Humbaracı Ahmet Paşa'nın Habsburgların hasmı olarak Devlet-i Aliyye'nin hizmetine girişi kalenin yeniden Osmanlı hâkimiyetine girebileceği konusundaki ihtimali ve heyecanı artırmıştır. Avusturya kaynakları her ne kadar askeri yenilginin sorumluları olarak Wallis'i ve Fransız elçi Villeneuve'ü göstermişse de Osmanlıların 1737-1739 sefer yıllarındaki komutanlarının -devlet ricalinin harp başlamadan önce gösterdikleri sulh yanlısı yaklaşımlarına rağmen- gerçekleştirdikleri operasyon planları önemsenmelidir. Özellikle Hisarcık Muharebesi'nde (20 Temmuz 1739) öncü süvari birliklerinin ordudan ayrılarak harp sahasında avantajlı bir konum elde etmeleri ve yine Osmanlı ordusunun muharebeden sonra "nizamsız cenge devam etmeme" kararı²¹, askeri başarılarına etki eden olumlu faktörler arasında gösterilmelidir.

2-BARIŞ MÜZAKERELERİ VE ÖN ANTLAŞMANIN İMZALANMASI

Barış müzakerelerinde Osmanlı ordusunda arabulucu sıfatıyla bulunan Fransız elçi Villeneuve ve kâtabi Peyysonel, Habsburg hükümetini temsilen Kont Neipperg, Hükümet Sekreteri Momars; Osmanlı Devleti'ni temsilen olağanüstü yetkililerden Reisülküttap Mustafa Efendi, Ordu Kadısı Es'ad Efendi ve Sadaret Mektupçusu (Müsteşar) Ragıp Efendi, 23 Ağustos 1739 tarihinde toplanıp barış müzakerelerine başlamışlardır. Fransız elçi Villeneuve'ün isteği üzerine Bosna valisi Hekimoğlu Ali Paşa da sadrazamın yerine görüşmelere başkanlık etmek üzere murahhaslar heyetine dâhil edilmiştir²².

²⁰ Fransız hükümetinin menfaatleri için Devlet-i Aliyye'ye gönderilen Villeneuve'ün genel misyonu ve elçiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Albert Vandal, *Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV. La Mission du Marquis de Villeneuve 1728-1741*, Paris 1887.

²¹ Hisarcık Muharebesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HHStA./KA./AFA./Türkenkrieg 1739/Karton 500/13-83.

²² Osmanlı kaynakları, mukaddime-i sulhiyye için gerçekleştirilen müzakerelerin 23 Ağustos'ta başlayarak 1 Eylül'de tamamlandığı düşüncesindedir. BOA., Mühimme 147, s. 50, 53; Hammer görüşmelerin H. 18 Cemaziyü'l-evvel 1152/M. 23 Ağustos 1739 tarihinde başlayıp H. 27 Cemaziyü'l-evvel 1152/M. 1 Eylül 1739 tarihinde bittiğini kaydetmiştir. Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches (1699-1774)*, c. IV, Pesth 1835, s. 363-364; Râgıp Paşa, *Fethiyye-i Belgrad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, Nr. 672, vr. 19b; Mustafa Münif Efendi, *Zafernâme-i Belgrad*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nr. 368/II, vr. 70a.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Osmanlılar yapılan ilk görüşmede, Belgrad Kalesi'nin hâlihazırdaki durumu ve bütün müştemilâtıyla Osmanlılara teslim edilmesini talep etmiş, Neipperg de Osmanlıların söz konusu teklifini ilkin yetkilerini aştığı gerekçesiyle geri çevirmişti. Osmanlılar, barış görüşmeleri sırasında Belgrad'dan vazgeçmeyeceklerini²³ kesin bir şekilde ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Villeneuve, arabulucu sıfatıyla, kaleye ilâve edilen tahkimatların yıkılması ve eski tahkimatların kalması şartını içeren yeni bir teklifte bulunmuştur. Villeneuve'ün yeni teklifine karşılık Osmanlı Sadrazamı, Hekimoğlu Ali Paşa, Rumeli seraskeri Vezir Ali Paşa, ordu ve bürokraside ileri gelenleri toplantıya çağırmıştır. Toplantının sonrasında söz konusu heyet, 40 gün boyunca büyük bir özveriyle Belgrad Kalesi'nin kuşatıldığı, ancak kaleye yapılan top atışlarının kalenin surlarında önemli tahribatta bulunmadığı; ordunun 20 günlük ot ve samana ihtiyacı bulunduğu; olumsuz hava şartlarının ordudaki askerleri güçten düşüreceği; neticede kalenin ele geçirilmesinin kolay olmayacağı sonucuna varmıştır. Heyet daha sonra, mevcut durumdan faydalanılması gerektiğini ve Villeneuve'ün, kalenin sonradan yapılan tahkimatlarının yıkılması şartıyla Osmanlılara teslimi teklifinin kabul edilmesi yönünde nihâî görüşünü bildirmiştir²⁴.

Osmanlı heyetinin varmış olduğu bu itidalli karardan sonra Hekimoğlu Ali Paşa, yıkılacak olan tahkimatların eskisine zarar verilmeden Osmanlıların huzurunda yapılıp yapılmayacağı hususunu Villeneuve'e sormuş, Villeneuve ve Neipperg'ten alınan olumlu cevap üzerine antlaşmanın mukaddimesiyle ilgili esasların tespiti sürecine geçilmiştir. Neticede Belgrad Kalesi'nin 22 yıl önce Osmanlılardan alınmış haliyle teslim edilmesi kararına varılmış ve ön antlaşma (mukaddime-i sulhiyye/Präliminarfriede), Kayzer VI. Karl'ın onayı olmaksızın 1 Eylül 1739 tarihinde Sadrazam Hacı İvaz Mehmet Paşa, Neipperg, Villeneuve ve barış müzakerelerinde adları zikredilen yetkililerin onayıyla imzalanarak harp haline son verilmiştir²⁵. Ardından Osmanlı Sadrazamı Hacı İvaz Mehmet Paşa'nın Türkçe metni, Habsburglar'ın murahhası Neipperg'in ise Fransızca metni 1 Eylül 1739 tarihinde imzalarak²⁶ tasdik ettiği ön antlaşma (mukaddemât-i sulhiyye) ile barış gerçekleştirilmiştir. Fransız elçi Villeneuve ise taraflar arasında imzalanmayan antlaşmayı, arabulucu ve antlaşmanın teminatçısı sıfatıyla onaylamıştır²⁷.

²³ İfadeler için bkz. dipnot 13 ve 14.

²⁴ Mehmed Subhi, *Tarih*, vr. 161a-b.

²⁵ HHStA./KA./No. 280/alt 331/Julı-Dezember 1739, s. 284-287; aynı folyoda Viyana/2 Ekim 1739 tarihli vesika için bkz. s. 305-310; F. W. C. von Schmettau, *Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn in denen Feldzüge 1737, 1738, und 1739*, Leipzig-Zwickau 1772, s. 203; Walter Kleindel, *Österreich Daten zur Geschichte und Kultur*, Ueberreuter, Wien-Heidelberg 1978, s. 173.

²⁶ Wallis, barışın sonuca bağlanması hususuyla ilgili olarak Habsburg yönetiminin gönderdiği talimat gereğince, Kayzer'in müşkül bir duruma sokulmaması için muahedenin imzalanması hususunda yetkili kılınmıştı. Sadrazamın, antlaşmanın taraflar arasında imzalanması işinin kendi çadırında icra edilmesi gerektiğini ifade etmesi üzerine Wallis, kendisini alçaltacak bu şarta karşı çıkmış ve metinde isminin zikredilmemesi ve antlaşmanın yalnız Neipperg'in imzasıyla gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Neticede antlaşmanın taslağı, yukarıda da ifade edildiği üzere Neipperg'in imzasıyla onaylanmıştır; Tupetz, a.g.m., s. 48.

²⁷ BOA., Nâme-i Hümayun Defteri, Nr. 7, s. 515-518; Hammer, *GOR.*, c. IV, s. 365; J. J. Moser, *Der Belgrader Friedens-Schluss zwischen Ihro Römisch-Kaysrl. Majestät und der Ottomanischen Pforte*, c. III, Jena 1740, s. 257; S. Lavender Cassels, *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740*, London 1966, s. 193-194.

Albay Gross, iki taraf arasında barışın tesis edildiğini, Belgrad Kalesi kumandanı Schmettau ve garnizona bildiren ilk kişi olmuştur²⁸.

Wallis, Habsburglar'ın Murahhası olarak Osmanlı ordugâhına gönderilmiş olan Neipperg'den, 1 Eylül 1739 tarihinde, ön antlaşmanın yapılmış olduğunu ve ön antlaşmanın maddelerini içeren bir tezkere almıştır. Bu gelişmeden sonra Habsburg ordusunun gereksiz ileri ve geri yürüyüşleri son bulmuştur.

Neipperg Habsburg yönetimine, Osmanlı ordugâhında cereyan eden gelişmeleri bildirmemiş, sadece 2 Eylül'de ön antlaşmanın imzalandığını ve geçen süreci kısaca ifade eden bir yazı göndermiştir²⁹. Kayzer VI. Karl, Neipperg'in 18 Ağustos'ta³⁰ Belgrad Kalesi'ni, istihkâmları yıkılmak suretiyle Osmanlılara teslim edişini, 2 Eylül'de Villeneuve'den aldığı bir haberle öğrenmiştir. Bunun yanı sıra Kayzer, Villeneuve'den 7 Eylül'de mukaddime-i sulhiyenin içeriğini; 10 Eylül'de ise ön antlaşmanın belirlenen tarihte imza edildiğini bildiren iki ayrı rapor daha almıştır³¹.

Barış görüşmelerinin sonuna geldiği sırada Osmanlıların Belgrad Kalesi'ne yönelik kuşatma işleri, büyük bir cesaret ve gayretle devam etmekteydi. Oluşturulan paralellerle kalenin ön cephesi kuşatılmış; Osmanlı sadrazamı, yeniçeriler tarafından kurulmuş yaklaşma hendeklerinin arkasındaki otağından hemen hiç ayrılmamıştı³². Habsburglar ise Belgrad kuşatmasının sonlarında Osmanlı ordusuna karşı mukavemet göstererek yeterli bir örgütlenme sergilemişlerse de genel olarak askeri ve diplomatik girişimlerinde başarılı olamamışlardır. Neticede yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı Belgrad garnizonunu, dönemin şartları itibarıyla askerî teknolojisi görece yetersiz kalan Osmanlılara terk etmek zorunda kalmışlardır.

Osmanlı Devleti 1739 Belgrad Barışı'yla, 1718 yılında imzalanan Pasarofça Andlaşması'ndaki kayıplarını büyük oranda telafi ettiği gibi güçlenen Habsburg ve Rus yayılmacı politikalarına mani olmuştur. Söz konusu barışla, Belgrad, Semendire ve İrşova Habsburglar'dan geri alınmış, Tuna savunma hattı yeniden tesis edilmiştir. Neticede Osmanlı Devleti, siyasî ve ekonomik sıkıntılar içerisinde olduğu bir dönemde dahi, Avrupa'nın en önemli devletleri ile yaptığı

²⁸ Albay Gross elinde, harp halinin sona erdiğine ve Kayzer VI. Karl ile Osmanlı Padişahı I. Mahmut arasında barışın tesis edildiğine dair Neipperg'in mektubuyla Belgrad'a intikal etmiştir; Schmettau, *Geheime Nachrichten...*, s. 204.

²⁹ Neipperg'in Kayzer VI. Karl'a sunduğu 2 Eylül 1739 tarihli raporu için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (Die Friedens Präliminarien und das Friedens – Geschäft betreffend), s. 559; Ayrıca bkz. Tupetz, a.g.m., s. 47; Zinkeisen, antlaşmanın mukaddimesinin imzalandığı sırada Habsburg ordusunda 18.000, Osmanlı ordusunda ise 160.000 asker bulunduğu görüşündedir; Zinkeisen, *GOR.*, c. V, s. 793.

³⁰ Alman kaynakları, Neipperg'in 16 Ağustos'ta sadrazamın huzuruna çıktığı, 18 Ağustos'ta ise Belgrad Kalesi'ni sonradan yapılan tahkimatları yıkılmak suretiyle Osmanlılara teslim ettiği görüşündedir. Tupetz, a.g.m., s. 47. Angeli, Neipperg'in, barış müzakerelerindeki hürmetkar tavrıyla Osmanlı sadrazamın ihtirasını artırdığı düşüncesindedir. Angeli, a.g.m., s. 472.

³¹ Kayzer VI. Karl'ın genelgesi için bkz. HHStA./Türkei 1/No. 218/Befehlschreiben Carl VI. um den Fürsten Lobkowitz Gouverneur von Siebenbürgen/(1739-1740), s. 118-124; Ayrıca bkz. Moriz Edlen von Angeli, "Der Krieg mit der Pforte 1736-1739", *Mitteilungen des k. k. Kriegs – Archivs*, Wien 1881, s. 475-476.

³² Hammer, *GOR.*, c. IV, s. 363.

mücadelelerden başarıyla çıkabileceğini göstermiştir. Taraflar arasında imzalanan antlaşma özellikle Habsburglar nezdinde büyük bir üzüntünün yaşanmasına sebep olmuştur. Nitekim Kayzer VI. Karl'ın, 19 Ekim 1740 tarihinde: “*Beni Belgrad öldürüyor*” ve “*Belgrad'ın beni boğan ağırlığını hissediyorum*”³³ şeklindeki ifadeleri Habsburglar'da, Belgrad Kalesi'nin Osmanlılara teslim edilmesinin verdiği ıstırapın ne denli ağır olduğunu göstermektedir.

3-ÖN ANTLAŞMANIN İCRA SÜRECİ

Habsburg yönetiminde, ön antlaşmanın imzalanmasından sonra ciddi anlamda bir hoşnutsuzluk yaşanmıştır. Yönetimin genel kanaatine göre, acele edilmeyip antlaşmanın kararları bölümlenmemiş olsaydı, barış antlaşması imzalanmayacaktı. Lakin Osmanlı sadrazamının kararlılığı, Villeneuve'ün diplomatik nüfuzu ve başta Hekimoğlu Ali Paşa olmak üzere müzakere heyetinin arabuluculuğu Habsburglara antlaşmayı imzalamaktan başka bir seçenek bırakmamıştır³⁴. Ön antlaşma imzalandıktan sonra vakit kaybetmeden, antlaşmanın taslağını oluşturan maddelerinin uygulama sürecine geçilmiştir³⁵.

Ön antlaşmanın üçüncü maddesine göre Belgrad Kalesi, yeni yapılan tahkimatları yıkılmak şartıyla Osmanlı Devleti'nin kontrolüne girecek; kalenin yeni ve eski yapıları arasında kaleden ayrılmayacak şekilde olan kısımlar Osmanlılara terk edilecek; yeni yapılmış istihkâmları, iç kale, Tuna ve Sava nehirlerinin öte yakasında yapılan müstahkem mevki tesisleri ise yıkılacaktır³⁶.

Ön antlaşmanın imzalanmasından sonra Neipperg, beraberinde 10 Osmanlı paşasıyla birlikte Belgrad'a intikal etmiştir. Habsburglara barışın mukaddimesinin imza edildiği haberi geldikten sonra, şehirde meskûn olan halk, askerler ve Belgrad Kalesi'ndeki mürettebat 8 gün içinde şehri terk ederek Zemun'da³⁷ boş olan evlere yerleştirilecekti³⁸. Belgrad'ın teslimi sırasında, şehirde bulunan Hristiyanlar Zemun'a, Ermeniler ise Petervaradin'e sevk edilmiş ve gittikleri yerlerde kendileri için kiliseler inşa edilerek muhtelif bölgelere yerleştirilmişlerdir. Tahliyeden sonra, Belgrad şehrinde az sayıda Hristiyan kalmış ve terk edilen kiliseler ya camiye çevrilmiş ya da başka amaçlar için kullanılmıştır³⁹.

³³ Vandal, *a.g.e.*, s. 412.

³⁴ Tupetz, *a.g.m.*, s. 48-49.

³⁵ HHStA./KA./MS. 23-1, (Die Friedens Präliminarien und das Friedens – Geschäft betreffend), s. 558; Angeli, “Der Krieg mit der Pforte 1736-1739”, s. 474-475; Antlaşmanın mukaddimesinin maddeleri için ayrıca bkz. Zinkeisen, *GOR.*, c. V, s. 786; HHStA./Türkei I/No. 218/ Befehlschreiben Carl VI./1152-1739, s. 219-221; Söz konusu vesika, Sultan I. Mahmud'un Habsburg hududunun tespiti ve ön antlaşmaya dair maddelerin tespit edilmesi işiyle Mevkufati Mehmet Efendi'nin görevlendirildiğinden bahsetmektedir. Avusturya arşivlerindeki bu belge Türkçeden Almancaya tercüme edilmiştir.

³⁶ HHStA./Türkei I/No. 218/ Befehlschreiben Carl VI./1152-1739/s. 219-221.

³⁷ Alm. Semlin.

³⁸ İnciyan-Andreasyan, *a.g.m.*, s. 86.

³⁹ Belgrad Kalesi'nin tahliyesi ilgili olarak 2 Eylül 1739 tarihinde kaleme alınan yazı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. HHStA./KA./AFA./Türkenkrieg 1739/Karton 496, September, 9-4.

Ön antlaşmada, barış antlaşmasının imzalanacağı tarih, tam olarak tespit edilmemiş olmasına rağmen, mukaddimenin imza edilmesinden 5 gün sonra Belgrad'ın müstahkem mevki tesislerinin yıkılmasına başlanacağı ve söz konusu işler için Kayzer VI. Karl'ın emriyle Belgrad Kalesi'ne rehinelere gönderilmesinin elzem olduğu ifade edilmişti. Ön antlaşmada alınan kararlara göre, Belgrad Kalesi'nin Würtemberger Kapısı ve kendisine bağlı tahkimatları Osmanlılar tarafından tanzim edilmek suretiyle yıkılacaktı. Bunun için Würtemberger kışlasına bir vezir (Rumeli seraskeri Ali Paşa) ve 500 asker yerleştirilecek ve ön antlaşmanın imzalanmasından 10 gün sonra ise nihaî barışın görüşmeleri başlayacaktı⁴⁰.

Barış antlaşmasının mukaddimesinin onaylanması (1 Eylül 1739) ve şehrin tasarruf hakkının Osmanlılara devredilmesi üzerine⁴¹ Belgrad Kalesi'ndeki meskûn halk 3 gün içerisinde kaleyi tahliye etmiştir. Bu gelişmeden sonra Osmanlı Sadrazamı Hacı İvaz Mehmet Paşa 4 Eylül'de⁴², Osmanlı birlikleri ise 7 Eylül'de Belgrad'a gelmişlerdir⁴³.

Antlaşma gereğince Rumeli seraskeri Ali Paşa, maiyetindeki 500 yeniçeriyle birlikte Würtemberger kışlasına girmiş⁴⁴ ve söz konusu bölgeyi zapt etmiştir (8 Eylül 1739)⁴⁵. Bu gelişmeyle Belgrad Kalesi, 22 yıl sonra Habsburglardan geri alınmıştır. Sadrazam, Belgrad'a girdiği tarihte Rumeli seraskeri (Abdi Paşazade) Ali Paşa'yı Belgrad valiliğine atamış ve ordu kumandanlığını serasker ünvanıyla⁴⁶ kendisine vermiştir. Ali Paşa, iç kaleye bayrak çekerek kalenin Osmanlı idaresine

⁴⁰ Antlaşmanın taslağına göre, Belgrad şehri tamamen teslim edilmeden sözü edilen 500 kişiden başka hiç kimsenin şehre girmesine izin verilmeyecekti; Cevad Erbakan, *1736-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, Askeri Basımevi, (110 Sayılı Askeri Mecmua Lahikası), İstanbul 1938, s. 56; Angeli, "Der Krieg mit der Pforte 1736-1739", s. 475.

⁴¹ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 23.

⁴² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul 1972, s. 28.

⁴³ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 470.

⁴⁴ Schmettau raporunda, 3 Eylül'de mutabakata varılan antlaşmanın mukaddimesi gereğince Harp Şurası'na, Osmanlıların 4 Eylül'de içlerinde asker olmayan 50 kişi ve birinci dereceden bir subayla Würtemberger kışlasını ele geçirerek bölgeyi tasfiye edeceklerini; 4 Eylül'de Würtemberger Kapısı'nın sağ tarafından ordugâhları istikametinde irtibat kurmak için bir çıkış yolu tanzim edeceklerini; yine 4 Eylül'den itibaren 7 gün içerisinde sözü edilen irtibatın tanzim edilmesi için Würtemberger Kapısı'nın sağ tarafını tahrip edeceklerini; Ali Paşa'nın ise 8 Eylül'de 500 adamıyla birlikte Würtemberger kışlasına yerleşeceğini bildirmiştir; HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 23, 454.

⁴⁵ Wallis, ön antlaşmanın imzalanmasında kendisinin herhangi bir etkisinin söz konusu olmadığını ifade etmiş, bundan başka Osmanlıların Würtemberger Kışlası'nı kaldırmalarına yönelik talimatın da Neipperg tarafından verildiğini bildirmiştir; Wallis'in Kayzer VI. Karl'a yazdığı mektup için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (Die Friedens Präliminarien und das Friedens Geschäft betreffend), s. 558.

⁴⁶ "...zabt ve teşhîr olan sâbıku'l-zıkr Belgrad-ı dârü'l-çihâd kal'asının muhâfaza ve muhârasa ve tertîb ve tazyîka-ı hıfz vesâir umûr-ı lâzimesi ile ol câniblerin seraskerliği husûsî senin gibi bir vezîr-i gayret semînîrin sipirde-i revîş liyâkat ve ta'liyât kerden emânet dirâyet kılınmak vâcibe-i umûrden olmağla Belgrad kal'ası ve umûmen ol havâlîlerin seraskerliği avâtuf-ı aliyye-i hidivânemden hassaten sana ihâle ve taklîd-i devâm ile eyâleti dahi kemâ fî'l- evvel ibkâ ve takrîr olunmağı ma'iyetine Rûmilî eyâletinin umûmen zu'amâ ve erbâb-ı timârî dahi ta'yîn ve gerek anların vesâir muhâfizîn-i kal'anın tevcihâtları husûsî başka emr-i şerîfime sana tefvîz olunmuşdur..."; BOA. Mühimme 145, s. 472/2, H. Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1152/M. 6 Eylül 1739; Râgıp Paşa, *a.g.y.e.*, vr. 20b. Kalenin geri alınmasından sonra Belgrad seraskerliğine atanan Rumeli seraskeri Ali Paşa'ya, beş yüz harc-ı tayinat verilmiştir; BOA, AE. 16505, H. 5 Cemâziyelevvel 1152/M. 10.08.1739.

geçişini teyit etmiştir. Antlaşmanın ön taslağının imzalanmasından 6 gün sonra⁴⁷, Neipperg ve Villeneuve tarafından onaylanmak suretiyle, Rumeli seraskeri Ali Paşa ile sabık kale kumandanı Schmettau, Belgrad Kalesi tahkimatlarının 6 ay, Belgrad şehrindeki tahkimatların 3 ay içinde yıkılmasını kararlaştırmışlardır. Ayrıca varılan mutabakata göre Belgrad şehri, ön antlaşmanın imzalanmasından 45 gün sonra Osmanlılara teslim edilecekti⁴⁸.

4-BELGRAD KALESİ TAHKİMATLARININ YIKILMASINDA KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Ön antlaşma konusunda mutabakata varıldıktan sonra Belgrad'a hareket eden Neipperg, Habsburg yönetimi tarafından vakit kaybedilmeden antlaşmanın icrası kapsamında yer alan, kalenin sonradan yapılmış tahkimatlarının yıkılmasıyla ilgili çalışmalarını başlatması hususunda görevlendirilmiştir⁴⁹. Viyana'daki Harp Şurası, "manidar bir şekilde" tahkimatların yıkılması işlerinin idaresini Suckow'a; Wallis ise konuyla ilgili sorumluluğun Schmettau'ya verilmesi düşüncesinde idi. Ancak Mareşal Suckow'un bu sırada ateşli bir hastalığa yakalanmış olması nedeniyle Harp Şurası, kendisinin hasta olduğu dönem içerisinde işlerin Schmettau'ya devredileceğini; hastalığı iyileştikten sonra Belgrad'dan ayrılmaması ve kumandayı yeniden devralması gerektiğini bildirmiştir⁵⁰. Netice itibarıyla, Wallis'in desteğini alan Schmettau, söz konusu görevi icra etmek üzere çalışmalarına başlamıştır⁵¹.

Antlaşmanın ilk taslağı gereğince, kaledeki toprak tahkimatların, savunmada kullanılan sivri kazıklardan yapılmış olan çitlerin ve ön toprak siperlerin yıkılmasına yönelik işler ivedilikle başlatılmıştır (3 Eylül 1739)⁵². Elde yeterli lağımının

⁴⁷ Osmanlı yönetimi, ön antlaşmanın imzalanmasından altı gün sonra, Adakale muhafazasında yer almış olan talimli askerleri Belgrad Kalesi'nin muhafazası ve güvenliği için görevlendirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. BOA., Mühimme 145, s. 476/1, H. Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1152/M. 06.09.1739.

⁴⁸ *Geschichte der Unterhandlungen des Belgrader Friedens...*, c. II, Leipzig 1769, s. 231-232; Zinkeisen, *GOR.*, c. V, s. 788; Belgrad Kalesi'nin Habsburglar tarafından, sonradan inşa edilen tahkimatlarının yıkılması ve bunun için gerekli olan levazımın tedarik edilmesi hususunda Belgrad seraskeri Ali Paşa'ya emir verilmiştir. Sözü edilen emre göre: "...fermânım olduğu vecihle kal' a-i Belgrad'a dâir külliyyât ve cüz' iyât-i umûrun tesviye ve tanzîmine hemân kıyâma mübâderet idub Devlet-i aliyyemle Nemçe Devleti beyinde müceddeden mün' akid olan mevâd-i müsâlaha müktezâsı üzre hareket ve hîfz ve hirâset-i kal' a ve memleket ve ber müktezâ-yi şurût-i sulh ve salâh-ı kal' anın levâzım-ı istiḥkâmı ve metânetine dâir hâlâtının tasviyesine ve muhâfazaya me'mûr olanları aciletan tertîb ve yerlu yerine takrîre ve mecmû' anın hidemât-ı me'mûrelerine mevcûd bulunmalarına say' ve dikkat edilmesi...", BOA., Mühimme 145, s. 472/2, H. Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1152/M. 06.09.1739; İstihkâmın yıkılmasına dair Neipperg ve Schmettau tarafından verilen senet için bkz. BOA., Nâme-i Hümâyûn Defteri, Nr. 7, s. 515-518; Ayrıca kalede ve şehirde bulunan tahkimatların yıkılma sürecine dair Avusturya arşivlerinde yer alan Osmanlıca vesika için bkz. HHStA./Kriegsakten/No. 281/1739/ alt 332, H. 3 Cemâziye'l-âhire 1152/M. 7 Eylül 1739; Sözü edilen vesika için bkz. Ekler/Belgeler/ Ek-1; Konuyla ilgili ayrıca bkz. Hammer, *GOR.*, c. IV, s. 365.

⁴⁹ HHStA./KA./MS. 23-1, (Die Friedens Präliminarien und das Friedens – Geschäft betreffend), s. 559.

⁵⁰ Harp Şurası'nın, Suckow'a gönderdiği 3 Eylül 1739 tarihli emirname için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 456-457.

⁵¹ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 22, 450-451.

⁵² HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 22; Schmettau, *Geheime Nachrichten...*, s. 216.

bulunmaması nedeniyle Habsburglar öncelikle savunma amaçlı inşa edilmiş olan istihkâmın, ardından duvarla örülü istihkâmın (*Contregarde*) yıkılmasıyla ilgili işlerin yapılmasına karar vermişlerdi. Bu minvalde çapraz mayınlar döşenerek, 8 gün içerisinde bir ya da iki istihkâmın yıkılması plânlanmıştı. Lakin Schmettau, ön antlaşmada varılan mutabakatın aksine, kaledeki tahkimatların tamamının yıkılmasının bir yıldan daha fazla süreceği kanaatindeydi⁵³.

a-Barut İhtiyacı: Wallis, kaledeki tahkimatların yıkılmasına yönelik işler için 12.000 zentner⁵⁴ baruta ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiş⁵⁵, Schmettau ise Wallis'in ifade ettiği miktarın, tahkimatların yıkılması için yeterli olmayacağını, bir istihkâmın başarıyla yıkılabilmesi için yaklaşık 40 zentner baruta ihtiyaç duyulacağını bildirmişti⁵⁶. Anlaşıldığı üzere Schmettau bu ifadeleriyle tahkimatların yıkılması işleriyle ilgili bir ön çalışma yaptırmıştı. Harp Şurası ise tahkimatların yıkılması işleminin gerçekleşmesi için Wallis ve Schmettau'nun ifade ettiği miktarları abartılı bulmuş ve tahkimatların yıkılması işi için 8.000 zentner barutun yeterli olacağı yönünde bir beyanda bulunmuştu⁵⁷.

Habsburgların, kaledeki tahkimatların yıkılması için çok daha fazla baruta ihtiyacı bulunmaktaydı. Nitekim ihtiyacı karşılamak için Budin'den 816 zentner barut talep edilmişse de Belgrad Kalesi'ndeki burçların yıkılması için 3600; iç kale ve eski Osmanlı eserleri hariç olmak üzere Waßerstadt'ın yıkılması için 7988 zentner baruta ihtiyaç bulunmaktaydı. Neticede kalede yeni inşa edilen yapıların yıkılması için toplam 12.404 zentner baruta daha ihtiyaç duyulmuştu. Söz konusu ihtiyacın karşılanması için gerekli olan miktar ise 297.696 florin olarak belirlenmişti⁵⁸. Bu masraflar, Belgrad Kalesi'nde istihdam edilmiş mühendis Obristlieutenant Lütich'in 21 Eylül 1739 tarihli raporu sonucunda belirlenmişti. Lütich'in raporu, kalenin tahkimatlarının yıkılması işleri için Harp Şurası'nın yeterli bulduğu miktardan çok daha fazla baruta ihtiyaç duyulacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştı⁵⁹.

b-İnsan Gücü: Habsburglar'ın barut dışında, tahkimatların yıkılması işlerinin yürütülebilmesi için nitelikli insana ihtiyacı bulunmaktaydı. Bu çerçevede yapılan çalışmalar gereğince Wallis, Schmettau ve Neipperg'e işlerin hızlandırılması için Macaristan'dan yardım talebinde bulunulması gerektiği ve ilk etapta 100

⁵³ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 472.

⁵⁴ 1 Zentner, yaklaşık olarak 100 libreye karşılık gelmektedir. Ancak söz konusu değerler yüz yıllara göre değişiklik arz etmektedir. Viyana'da XVII. yüzyıldan 1756 yılına kadar 1 Zentner 56,12 kilograma karşılık gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gábor Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, (çev. Tanju Akad), İstanbul 2016, s. 304, 308.

⁵⁵ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 451.

⁵⁶ Schmettau, istihkâmın başarılı bir şekilde yıkılması için, alt kısımlarına altı katlı çapraz mayın döşenmesi gerektiğini ifade etmiştir; Schmettau'nun 12 Eylül 1739 tarihli yazısı için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 473; Şehirde ve iç kalede yeni yapılmış tahkimatların yıkılması için gerekli olan barut miktarlarının envanteri için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (Appendix-N.N.N.N.).

⁵⁷ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 451.

⁵⁸ 1 libre (zentner) barut için 24 florin ödenmesi gerekmektedir. Belgrad'dan İmparatorluk Mühendisi Yarbay Lütich'in 21 Eylül 1739 tarihli bildirisi için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (Appendix-N.N.N.N.).

⁵⁹ Bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (Appendix-N.N.N.N.).

ila 200 kişinin söz konusu işle görevlendirilmesi konusunda talimat vermiştir. Wallis ayrıca konuyla ilgili işlerin devam ettirilmesi için Harp Şurası'ndan bir taslak oluşturmasını talep etmiştir⁶⁰. Öte yandan Sabacz Kalesi kumandanı General Quadagni, kalesinde tahkimatların yıkılması işiyle görevlendirilen 2000 kadar işçiyi, benzer görevleri ifa etmek suretiyle Belgrad Kalesi'ne göndermeyi taahhüt etmiştir⁶¹.

Mareşal Suckow, tahkimatların yıkılması işleriyle ilgili olarak 5000 kişiden⁶² oluşan bir garnizonun oluşturulması gerektiğini rapor etmiş; bunun dışında Belgrad'ın etrafını çeviren duvarlara kadar olan sahanın yıkılması işiyle görevlendirilenlerin günlük masraflarının karşılanması gerektiği yönünde bir talepte bulunmuştur⁶³.

Alınan söz konusu tedbirlere rağmen Habsburglar, Belgrad Kalesi'ndeki tahkimatların tamamen yıkılması işinin, Osmanlıların yeterince askeri birlik sevk etmemeleri halinde tamamlanamayacağı düşüncesindeydi. Nitekim Wallis, şehirdeki tahkimatların tamamen yıkılmamasında Osmanlıları sorumlu tutmuştur. Öyle ki -ön antlaşmada da ifade edildiği üzere- Osmanlılar, birliklerini söz konusu işler için sevk edecekleri yönünde taahhütte bulunmuşlardı⁶⁴.

Schmettau, 12 Eylül 1739 tarihinde Belgrad garnizonunda toplam 25 tabur (5053 asker) asker bulunduğunu ifade etmiş, tahkimatların yıkılması için görevlendirilenlere ücretlerinin verilmesi için paraya ihtiyaç duyulduğunu bildirmişti. Öte yandan lağımıcılar arasında günden güne hastalananların arttığını ifade eden Schmettau, Harp Şurası'na, yeterli sayıda lağımıcı bulunmadığını, dolayısıyla çeşitli bölgelerden lağımıcıların, tahkimatların yıkılması işi için vakit kaybedilmeden Belgrad'a gönderilmesinin elzem olduğunu bildirmişti⁶⁵.

Harp Şurası ise Schmettau tarafından temin edilmesi istenen lağımıcıların, fazla zahmetli ve külfetli olması nedeniyle istenilen zamanda Belgrad'a gönderilemeyecekleri; ancak söz konusu ihtiyacın Slovenya, Sirem ve Temeşvar'dan; ayrıca İmparatorluk Macaristanı'nın dağlık arazilerinde yaşayan şehir halkı, Petervaradin ya da Ösek'de tahkimat işleriyle uğraşanlar arasından karşılanabileceği yönünde beyanda bulunmuştur. Şura ayrıca, temin edilecek lağımıcıların Tuna, Tise ve Maroş nehirleri vasıtasıyla Belgrad'a sevk edileceğini bildirmişti⁶⁶. İstihkâmların eldeki mevcut mürettebatla yıkılmasının mümkün olamayacağını anlaşılmaması üzerine Habsburglar, Banat'ın dağlık kesimlerinde bulunan şehirlere, 100 lağımıcı göndermeleri hususunda talepte bulunmuşlardır. Yapılan taleplerin sonucunda, tahkimatların yıkılması işi için toplam 264 lağımıcı temin edilmiştir.

⁶⁰ Wallis'in Askeri Şura'ya yazdığı bildiri için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 448-449.

⁶¹ HHStA./KA./AFA./Türkenkrieg 1739/Karton 497/Oktober, 12-4b.

⁶² Schmettau, söz konusu miktarın 6000 kişiden ibaret olması gerektiğini bildirmişti; HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 468.

⁶³ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 468.

⁶⁴ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 471.

⁶⁵ Schmettau'nun 12 Eylül 1739 tarihli bildirisini bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 472-474.

⁶⁶ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 472, 475-476.

Ancak buna rağmen, temin edilen lağımçı sayısı yeterli miktarda değildi. Zira sadece istihkâmların belirtilen zamanda yıkılması için 1500 lağımçı ve maden işçisine ihtiyaç duyulmaktaydı. Schmettau, kalenin tahkimatlarının tamamen yıkılması için kış mevsimi başlamadan 4000 lağımçının Belgrad Kalesi'ne gönderilmesi gerektiği, aksi takdirde kaledeki tahkimatların 8 ya da 9 aydan önce yıkılmayacağı düşüncesindeydi. Öte yandan tahkim edilmiş olan bazı alanların suyla kaplı olması, yıkım işlerini daha da zorlaştırmaktaydı. Ayrıca var olan lağımçıların azlığı ve gece-gündüz çalışmalarının gerekliliği nedeniyle bazı lağımçı hastalanmış hatta aralarında ölenler dahi olmuştu. Dolayısıyla söz konusu mağduriyetin giderilmesi için asgarî şartlarda, yetenekli 1000 kadar lağımçının Belgrad Kalesi'ne gönderilmesi gerekmektedir. Gösterilen bütün çabalara rağmen sadece 47 lağımçı daha bulunabilmiş, ancak buna karşılık mevcut lağımçılardan 15'inin hastalanmasına da engel olunamamıştır⁶⁷. Schmettau'nun, lağımçılardan başka mühendislerin de pek çoğunun hasta olduğunu, her gün 80-100 civarında mühendisin rahatsızlandığını ve özellikle cephanelerin naklinde ihtiyaç duyulan denizciler arasında büyük kayıplar verildiğini bildirmesi tahkimatların yıkılması işlerini daha da müşkül duruma sokmuştur⁶⁸.

c-Habsburglar'ın Güvenlik Önlemleri: Ön antlaşma gereğince, Habsburglar'ın Belgrad Kalesi'nde inşa etmiş oldukları tahkimatlar, sur ve duvarların Osmanlılar tarafından bir daha inşa edilmemek üzere olabildiğince hızlandırılarak alt yapılarıyla birlikte temellerinden yıkılmaları⁶⁹; kalede bulunan silâh (Arsenal) ve iaşe depolarının ortadan kaldırılması, bunun yanında top, cephane, muhtelif âlet ve edevatın orduyla birlikte sevk edilmesi gerekmektedir. Wallis, kalede bulunan topların, Petervaradin ve Ösek'ten ziyade Viyana'ya sevk ve naklinin gerçekleşmesi gerektiği düşüncesindeydi. Harp Şurası'nın düşüncesi ise İmparatorluk Sırbistanı'nın terk edilmesi neticesinde geri kalan imparatorluğun varisi olan ülkelerdeki sınır kalelerinden, özellikle Petervaradin Kalesi'nin güvenliğinin artırılması yönündeydi. Bunun üzerine Schmettau'nun yeni serhad kalesi Petervaradin'e gönderilerek bölgedeki tahkimat işlerini teftiş etmesi; ayrıca kendisinden söz konusu işlerle ilgili derli toplu bir planı Viyana'ya göndermesi istenmiştir⁷⁰. Görüldüğü üzere Osmanlılar, Belgrad'ı kaybettiklerinde hudut garnizonlarını nasıl ki Niş'e sevk etmek ve söz konusu bölgeyi tahkim etmek durumunda kalmışlarsa; Habsburglar da benzer mağduriyet karşısında sınır ön karakollarını Petervaradin'e çekmek ve buranın askeri tahkimatının güçlendirilmesi konusunda özen göstermekten geri kalmamışlardır.

Öte yandan Habsburglar, tahkimatların yıkılması işlerinin gerçekleşmesi ve Osmanlıların muhtemel başka bir kuşatmaya başlamalarına mani olmak için Belgrad Kalesi, Waßerstadt, Tuna'daki Harp Adası (Kriegsinsel) ve Sava

⁶⁷ HHStA./KA./AFA./Türkenkrieg 1739/Karton 497/Oktober, 10-8; 10-17, s. 9-10.

⁶⁸ Schmettau'nun 12 Eylül 1739 tarihli bildiri için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 472-474.

⁶⁹ Harp Şurası'ndan Schmettau'ya gönderilen mektup için bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 500; HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 450-451.

⁷⁰ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 452-453.

Nehri'nde bulunan diğer tahkimatların güvenliğinin tesis edilmesi ve söz konusu bölgeler için gerekli iaşe, top ve cephanenin temin edilmesi hususunda gerekli tedbirleri almışlardır⁷¹.

5-BELGRAD BARIŞI VE KALEDE TESİS EDİLEN OSMANLI HÂKİMİYETİ

Belgrad Barış Antlaşması'nın 18 Eylül 1739 tarihinde, müzakere heyeti, Osmanlı sadrazamı ve Villeneuve'le birlikte Belgrad'da imzalanması gerek-mektedir. Bunun üzerine 17 Eylül 1739 tarihinde Belgrad'a intikal etmiş olan Schmettau, Wallis ve Neipperg'e, 18 Eylül'de barış antlaşmasına dair maddelerin tamamlanması için Belgrad'a gelmeleri gerektiği yönünde bir bildiri göndermiştir. Neipperg ise Wallis'e, kendisiyle Belgrad'da karşılaştığı sırada, Osmanlı sadra-zamının antlaşmayı Belgrad'da imzalamak istemediğini bildirmiştir. Nitekim Osmanlı sadrazamı, çadırının dışında hiçbir yerde antlaşmanın imzalanamaya-cağı düşüncesindeydi. Buna karşılık Wallis antlaşmanın, kalenin Würtemberger Kapısı'nda, sadrazamın maiyetindeki 100 yeniçeriyle birlikte imzalanması gereki-tiği görüşünde idi. Sadrazam Hacı İvaz Mehmed Paşa, antlaşmanın çadırında imzalanması gerektiği yönündeki kararlılığını sürdürmüş ve antlaşma kendisinin isteği doğrultusunda çadırında imza edilmiştir (18 Eylül 1739)⁷².

Belgrad Antlaşması, Sadrazam İvaz Mehmed Paşa ile Kont Neipperg arasında, 18 Eylül 1739 tarihinde, Fransız elçi Villeneuve'ün huzuru ve teminatı altında imzalanmıştır⁷³. 23 madde ile bir sonuçtan oluşan ve uzatılması mümkün olmak üzere 27 sene müddetle imzalanan Belgrad Antlaşması'nın maddelerine göre⁷⁴; Sırbistan Eyaleti ve bu eyaletin dâhilindeki Belgrad; Belgrad'ın batısında,

⁷¹ HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 471.

⁷² Neipperg'in 16 Eylül 1739 tarihinde Wallis'e sunduğu bildiri hakkında bkz. HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 480-482; Habsburg yönetimi, elçisi Talman'ı Osmanlılarla imzalanacak olan barış antlaşması için Belgrad'a göndermiştir. Lakin elçi, Zemun'a intikal ettiği sırada taraflar arasında antlaşmanın imzalanması üzerine, tekrar Viyana'ya dönmüştür; HHStA./KA./MS. 23-1, (September 1739), s. 511-512; Sultan I. Mahmud antlaşma metnini, 21 Eylül 1739 tarihinde; Kayzer VI. Karl ise 22 Ekim 1739 tarihinde imzalamışlardır.

⁷³ HHStA./KA./No. 280/alt 331/Julı-Dezember 1739, s. 284-287; Viyana/2 Ekim 1739 tarihli vesika için bkz. HHStA./KA./No.280/alt 331/Julı-Dezember 1739, s. 305-310.

⁷⁴ *Birinci madde*: Belgrad Kalesi vilâdet-i Hazret-i İsa'nın 1717 senesinde Roma imparatoru tarafından istilâ olunup tahliye ve Devlet-i Aliyye'ne çevre-i atika ve halen mevcut olan tamirat ve ittisalinde olan istihkâmlar ile teslim oluna. Bundan mââda tersane ve cephan ve mahzenler ve soldathaneler (kışlalar) ve varoş şehrinde mevcut beylik ve avam ebniyeleri Devlet-i Aliyye'ne teslim oluna; *ikinci madde*: Sapaç (Şapaç) yani Böğürdelen Kalesi Devlet-i Aliyye'ne teslim oluna; *üçüncü madde*: Sırp Eyaleti ve bu eyaletin içinde vâki Belgrad Kalesi Devlet-i Aliyye'ne Roma imparatoru tarafından teslim olunup nehr-i Tuna ve nehr-i Sava iki devlet eyaletleri beyninde hudud ola ve Sırp eyaletlerinin hudutları kezalik Bosna tarafında Karloviçe (Karlofça) nam mahalde akdolan mevad üzere olalar; Râgıp Paşa, *a.g.y.e.*, vr. 20a; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/1, TTK Basımevi, Ankara 1995, s. 289-291; Vandal, *a.g.e.*, s. 399-400; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. V, İstanbul 1971, s. 2514; Erım, *a.g.e.*, c. I, s. 83; Habsburglar'la imzalanan antlaşmanın maddeleri için bkz. BOA. Mühimme 147, s. 29/2, H. Evâil-i Şa'ban 1152/M. Kasım 1739; BOA., Nâme-i Hümayûn Defteri, Nr. 7, s. 519-524/525-533; BOA., HH. 58471, 58472; HHStA./Kriegsakten/No. 280/alt 331/Julı-Dezember 1739, s. 284-287; Viyana/2 Ekim 1739 tarihli vesika için bkz. HHStA./Kriegsakten/No.280/alt 331/Julı-Dezember 1739, s. 305-310; Mehmed Subhi, *Tarih*, vr. 163b-166b; *Geschichte der Unterhandlungen des Belgrader Friedens...*, s. 236-256.

Sava Nehri kenarında bulunan Böğürdelen (Czabacz/Schabatz) Kalesi eski tahkimatıyla, Semendire, Adakale (Ada-i Kebir)⁷⁵, İrşova ve Küçük Eflâk⁷⁶ Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.

Antlaşma usulüne göre, Belgrad Kalesi'nin Osmanlı Devleti idaresinde iken Osmanlı tahkimatının tamir edilen kısmı, 12.000 kese masrafla Habsburglar tarafından yeniden yaptırılmış olan binalar, - tersane ve kışlalar hariç olmak üzere - kale içinde ve yanında yeniden yaptırılmış olan cephanelik, tabyalar, çepeçevre yaptırılan varoş duvarlar yıkılacak; tabya, cephanelik, kışla gibi yeni yapıların yıkılmalarında ise, eskilerine zararı olmayanlar tahrip edilecekti. Bununla birlikte, kalede yıkılmayan yapılara karşılık olarak da kaledeki topraklar, cephane ve zahire Habsburglara verilecekti⁷⁷.

Antlaşma gereğince, Banat Habsburglara bırakılmış, Tuna ve Sava nehirleri iki ülke arasında sınır kabul edilerek Sırbistan tamamen Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. Habsburgların Osmanlılara karşı doğal sınırları konumundaki Tuna ve Sava nehirleri, büyük ölçüde 1918 yılına kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkan sınırını teşkil etmiştir⁷⁸.

Antlaşma usulüne göre Muhadiye Kalesi, istihkâmları yıkılana kadar⁷⁹ Osmanlılara devredilecek; Tuna ve Sava nehirleri üzerinde bulunan adalarda,

⁷⁵ Belgrad Kalesi, Bosna hududunun sonunda bulunan Una Nehri'ne kadar olan yerlerle, Sava Nehri'nin sağ kıyısındaki bölgeler Osmanlı Devleti'ne verilmiştir; Münif Efendi, *a.g.y.e.*, vr. 70b; Antlaşma, İrşova'daki Adakale ve St. Elisabeth Kalesi'nin Osmanlılara verilmesini şart koşmuştur; Popescu-Judet, *a.g.m.*, s. 570; Habsburglar, diğer kaynaklarda şimdiye kadar söylenenlere ilaveten ve barış belgesinde ifade edilmeyen Adakale'yi de kaybetmiştir. Dolayısıyla Osmanlılar, ele geçirdiği yerlerle birlikte Avusturya-Macaristan Banat'ına istediği her fırsatta saldırma imkânını elde etmişlerdir; Robert L. Dauber, *Die Malteser Ordens-Marine im Türkenkrieg 1736-1739 an der Donau*, Wien 2002, s. 81.

⁷⁶ Eflâk-ı Çasari, Eflâk-ı sagîr, Valachie Autrichienne ya da Oltenia adlarıyla anılan Küçük Eflâk (Avusturya Eflâkı), Aluta nehriyle asıl Eflâk arasında bulunan ve Pasarofça Barışı gereğince terk edilen bölge, yeniden Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dahil edilmiştir; Danişmend, *a.g.e.*, s. 29; Erbakan, *a.g.e.*, s. 56; Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih-i Devlet-i Osmâniyye*, (Yay. Haz. Musa Duman), Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2005, s. 308; Öte yandan, Eflâk'ta Habsburglar tarafından inşa edilen Perişan adlı tabya (Schanze), yıkılarak bir daha yapılmamak üzere Osmanlı Devleti'ne verilmiştir.

⁷⁷ Habsburglar tarafından Belgrad Kalesi varoşunda inşa edilmiş olan kiliseye ait keşişhane, Fransız elçi Villeneuve'ün gayret ve ricası sonucunda yıktırılmayıp Habsburglu tüccarların tasarruflarına bırakılmış ve Belgrad seraskeri Ali Paşa'ya da bu hususta H. Cemâziyelâhir 1152/ M. Eylül 1739 tarihli bir ferman gönderilmiştir; BOA., Mühimme 145, s. 471/1, H. Evâhir-i Cemâziye'l-evvel-1152/M. 25 Eylül 1739; Konuyla ilgili ayrıca bkz. BOA., Mühimme 147, s. 11/3, H. Evâil-i Şa'ban 1152/M. 3 Kasım 1739; Esasen kilisenin Habsburglar için önemi büyüktü. Kapusen rahiplerine ait olan kilise, Belgrad'ın 1717'de Türkler'den alınması üzerine Prens Eugen'e vakfedilmişti; Bkz. *Grosses Vollständiges Universal-Lexikon*, (Ed. Johann, Heinrich Zedler), c. III, Graz 1994, s. 1024.

⁷⁸ Fahri Çeliker, *Avusturya'nın ve Türk-Avusturya İlişkilerinin Tarihçesi*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 11; Ahmed Refik, "1148-1152 Seferi", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, c. VI, Sa. 3, 1928, s. 391.

⁷⁹ Antlaşma imzalandıktan sonra Habsburgların Temeşvar Eyaleti'nde bulunan Muhadiye Kalesi'ni yıkmadıkları ve İrşova'yı teslim etmediklerine yönelik haberler alan Osmanlılar, söz konusu için antlaşmanın şartları gereğince icra edilerek İrşova'nın teslim edilmesi gerektiğini muhataplarına bildirmişlerdir. Avusturya arşivlerinde kayıtlı olan Türkçe vesika için bkz. HHStA./Türkei I/No. 219/ Turcica 1739, D/A, s. 15, H. 27 Cemâziyel-âhir 1152/M. 1 Ekim 1739.

Habsburglar tarafından inşa edilmiş olan tabya ve istihkâmlar yıkılacak⁸⁰; Sava ve Tuna nehirlerindeki adalar hangi tarafın kıyısına yakın ise o tarafa ait olacaktı. Ayrıca Tuna Nehri'ndeki adalardan Porica, Kızılova ve Hisarcık adaları ile Sava Nehri'ndeki Çingene adası⁸¹ Osmanlı Devleti'ne; İrşova Kalesi'nden yukarıda ve Belgrad hizasında yer alan adalar ile Sava Nehri'nin döküldüğü yerden Unna Nehri'ne kadar olan bölgede bulunan adalar Habsburglara verilecekti⁸².

Belgrad Kalesi'nin 3 Eylül 1739 tarihinde yıkılmasına başlanan tahkimat işleri, Kasım ayının sonuna doğru tamamlanmıştır. 28 Mayıs 1740, yıkılma işlerinin tamamen sona erdiği tarih olmuş ve 7 Haziran 1740 tarihinde şehrin anahtarı Türklere teslim edilmiştir⁸³. Öte yandan Muhadiye'de bulunan tahkimatların yıkılması işlerinin tamamlanması üzerine Osmanlılar 10 Aralık 1739 tarihinde sözü edilen bölgeden ayrılmışlardır⁸⁴.

SONUÇ

Görüldüğü üzere 1737-1739 savaşı yıllarında Habsburgların başında mahir ve yetenekli bir generalin olmayışı, mevcut generallerin de Prens Eugen'in yokluğunu ziyadesiyle hissettirmesi, Belgrad Kalesi'nin Osmanlı hâkimiyetine geçişinde birinci derecede etkili olmuştur. Bunun dışında Habsburg ordusunu sevk ve idare eden başkomutan Wallis'in veya Belgrad Kalesi'ni Osmanlılara karşı müdafaa eden Mareşal Suckow'un etkisiz ve stratejiden yoksun planları mukavemet gücünü oldukça azaltmıştır. Mahir komutanlara sahip olmayan ve askeri operasyonlarıyla etkin bir başarı sergileyemeyen Habsburgların en azından diplomatik girişimlerinde ve barış müzakerelerinde etkili olmaları beklenmekteydi. Bu hususta da Pasarofça Barışı'nın Habsburglar lehine imzalanmasında ziyadesiyle başarılı ve de antlaşmanın mimarı konumunda olan Prens Eugen'in yokluğu oldukça dikkat çekmiştir. Bundan dolayıdır ki sözü edilen savaş yıllarında Habsburglar, askeri işlerde ne kadar başarısız olmuşlarsa diplomatik girişimlerinde bir o kadar etkisiz kalmışlardır. Öyle ki Habsburg orduları başkumandanı Wallis ne kadar başarısız bir stratejistse, diplomatik temsilci Neipperg bir o kadar acemi bir müzakereciydi.

Kalenin Osmanlı hâkimiyetine girişinde Fransa'nın İstanbul elçisi Villeneuve büyük pay sahibidir. Villeneuve, dönem savaşlarında her ne kadar kendi devletinin menfaatleri için dikkate şayan çabalar sarf etmişse de her hâlükârda Rusların, en önemlisi de Habsburgların Devlet-i Aliyye aleyhinde genişleme siyasetlerine mani olmuştur.

⁸⁰ Fr. Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze*, c. I, Wien 1875, s. 474-475.

⁸¹ Alm. Zigeuner Insel.

⁸² BOA., Mühimme 147, s. 29/1, Evâhir-i Şa'ban sene H. 1152/M. Kasım 1739; Erbakan, *a.g.e.*, s. 56; BOA., Mühimme 147, s. 362/1, Evâsit-ı Zîl-hicce sene H. 1153/M. 26 Şubat 1740; Vaniček, *a.g.e.*, s. 475.

⁸³ HHStA./KA./MS. 23-1, (November 1739), s. 25; Angeli, "Der Krieg mit der Pforte 1736-1739", s. 477.

⁸⁴ HHStA./KA./MS. 23-1, (Dezember 1739), s. 541.

Tüm bunlara ilave olarak dirayetli kumandan ve serdarlarının Osmanlı ordularında istihdam edilmiş olması, sefer yıllarında başarılı harp operasyonlarının gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır. Elbette ki Osmanlı sadrazamının kararlı – kısmen de cüretkâr tutumu – Habsburgların planlarını alt üst etmiştir.

Neticede Osmanlı Devleti, siyasî ve ekonomik sıkıntılar içerisinde olduğu dönemde dahi, Avrupa'nın en kuvvetli imparatorlukları arasında yer alan Ruslar ve Habsburglarla yaptığı mücadelelerden başarıyla çıkmasını bilmiştir. Osmanlılar, kırk gün süren muhasaranın ardından Belgrad, Semendire ve İrşova'yı Habsburglardan geri alarak "Tuna savunma hattının" güvenliğini yeniden tesis etmişlerdir.

Yukarıda da değinildiği üzere Belgrad Kalesi, taraflar arasında yapılan antlaşma gereği tahkimatları yıkılmak suretiyle Osmanlıların kontrolüne verilmişti. Lakin kalenin tahliyesi sürecinde Habsburglar, tahkimatların yıkılması işlerinde, insan gücünün temini ve alınması gereken güvenlik tedbirleri konusunda ciddi problemler yaşamışlardır. Ayrıca bu süreçte Harp Şurası ile Habsburg yönetici kadrosu arasında bazı anlaşmazlıklar ortaya çıkmış; yöneticiler tahkimatların yıkılması işleriyle ilgili farklı tercih ve yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Tahkimatların yıkılması işlerinin tamamlanması (Mayıs 1740) üzerine kalede tam bir hâkimiyet tesis eden Osmanlı yönetimi, tehlike ve tehdidin olmadığı zamanlarda (1768 yılına kadar, uzun barış döneminde), ordu organizasyonu ve reformasyonuna ilişkin faaliyetlere yeterince itibar gösterememiştir. Neticede 18. yüzyılın sonlarındaki (1787-1791) Habsburg savaşlarında, yüzyılın ilk çeyreğindeki tehlikelerle karşı karşıya kalmaktan kurtulamamıştır.

Abstract

The Restoration of Ottoman Rule in Belgrade (1739)

It was strategically important to control Belgrade Fortress in the military campaigns in the Danube and Sava line. Belgrade was not only an important frontier fortress, but it was also a military base to secure the lands beyond the borderlands. The struggle for Belgrade Fortress was a key factor in the Ottoman-Habsburg relations from the beginnings of the 16. century to the 19. century. This study, based on Turkish and Austrian documents, aims to underline the reasons of the Ottoman conquest of the fortress in 1739. The importance of the fortress, and strength and weakness of the warring sides were explained in the article. Also, the process of the Ottoman control in the Belgrade Fortress was studied in detail.

Keywords: Ottoman Empire, the Habsburgs, Siege of Belgrade 1739.

KAYNAKÇA**A-Arşivler****1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi: (BOA.)****Mühimme Defteri**

145, 147.

Nâme-i Hümâyün Defteri

7.

Ali Emiri

16505.

Hatt-ı Hümâyûn

58471, 58472.

2-Haus-, Hof- und Staatsarchiv: (HHStA.)**Kriegsakten**

No. 280/alt 331/Juli-Dezember 1739.

No. 281/alt 332/1739.

Türkei 1

No. 218/Befehlschreiben Carl VI. um den Fürsten Lobkowitz Gouverneur von Siebenbürgen, (1739-1740).

No. 218/ Befehlschreiben Carl VI./1152-1739.

No. 219/Turcica 1739, D/A.

3-Kriegsarchiv: (KA.)**Alte Feldakten (AFA.)**

Karton 496/Türkenkrieg 1739/September 9-4.

Karton 497/Türkenkrieg 1739/Oktober 10-17.

Karton 497/Türkenkrieg 1739/Oktober 10-8.

Karton 497/Türkenkrieg 1739/Oktober 12-4b.

Karton 500/Türkenkrieg 1739/13-83.

Manuskripten

MS. 23-1, (Mai 1739).

MS. 23-1, (August 1739).

MS. 23-1, (September 1739).

MS. 23-1, (Dezember 1739).

MS. 23-1, (Die Friedens Präliminarien und das Friedens – Geschäft betreffend).

MS. 23-1, (Appendix-N.N.N.N.).

B-Basılı Olmayan Eserler

Mustafa Münif Efendi, *Zafernâme-i Belgrad*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nr. 368/II.

Râgıp Paşa, *Fethiyye-i Belgrad*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, Nr. 672.

C-Araştırma Eserleri

A. Cemil Denker – Bülent Davran, *Almanca – Türkçe Büyük Lûgat*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1966.

Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih-i Devlet-i Osmâniyye*, (Yay. Haz. Musa Duman), Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2005.

Ahmed Refik, "1148-1152 Seferi", *Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, c. VI, Sa. 3, 1928.

Albert Vandal, *Une Ambassade Française en Orient sous Louis XV. La Mission du Marquis de Villeneuve 1728-1741*, Paris 1887.

Allgemeine Deutsche Biographie, c. XL, (ed. Historische Kommission bei der königliche Akademie der Wissenschaften), Leipzig 1896.

Biographie Lexikon, c. XX, Wien 1869.

Biographisches Lexikon des kaisertums Österreich, (ed. Constant von Wurzbach), c. LII, Wien 1885.

Cevad Erbakan, *1736-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, Askeri Basımevi, (110 Sayılı Askeri Mecmua Lahikası), İstanbul 1938.

Divna Đurić Zamolo, "Belgrad", *DİA.*, c. V, s. 407-409.

Eugenia Popescu-Judet, "Adakale: Geçmişte Bir Türk Adası", (çev. Feyzi Kantar), *Türkler*, c. XII, Ankara 2002, s. 564-575.

F. W. C. von Schmettau, *Geheime Nachrichten von dem Kriege in Ungarn in denen Feldzüge 1737, 1738, und 1739*, Leipzig-Zwickau 1772.

Fahri Çeliker, *Avusturya'nın ve Türk-Avusturya İlişkilerinin Tarihçesi*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1983.

Fikret Sarıcaoğlu, "Hacı İvaz Paşa", *DİA.*, c. XIV, İstanbul 1996, s. 487-488.

Fr. Vaníček, *Specialgeschichte der Militärgrenze*, c. I, Wien 1875.

Gábor Ágoston, *Barut, Top ve Tüfek, Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*, (çev. Tanju Akad), İstanbul 2016.

Geschichte der Unterhandlungen des Belgrader Friedens..., c. II, Leipzig 1769.

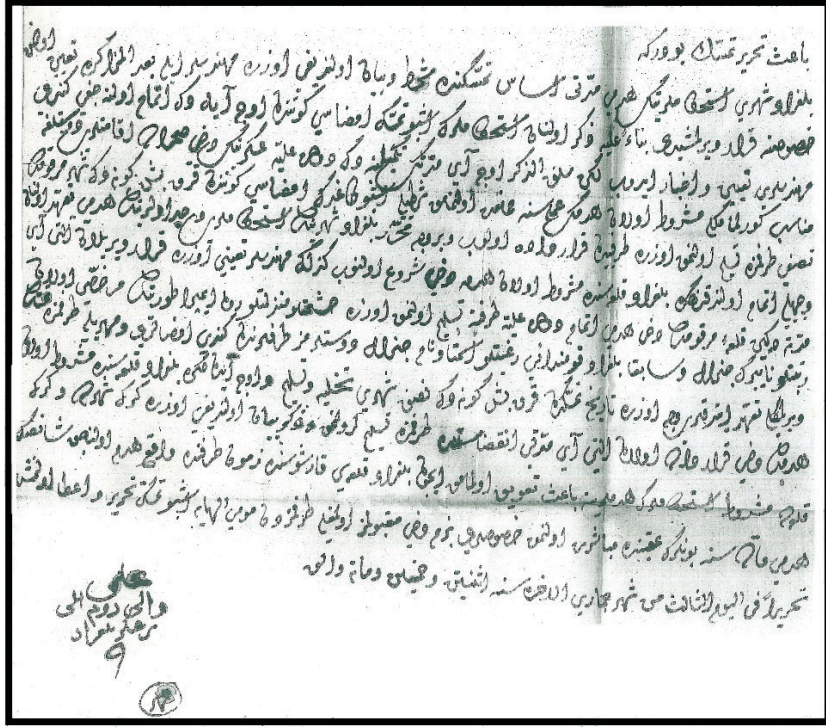
Grosses Vollständiges Universal-Lexikon, (ed. Johann Heinrich Zedler), c. III, Graz 1994.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. IV/1, TTK Basımevi, Ankara 1995.

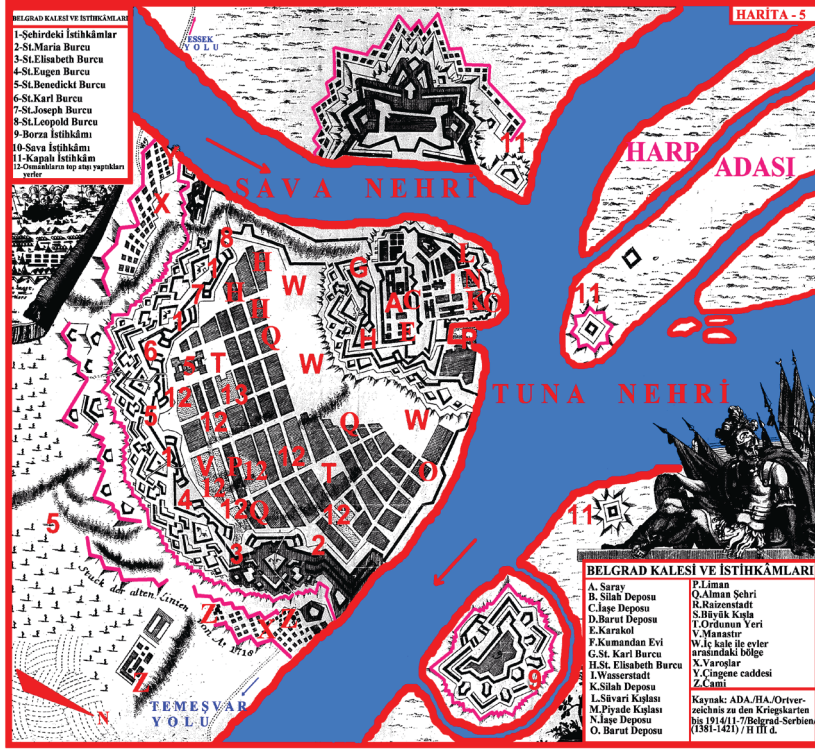
İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, İstanbul 1972.

- J. J. Moser, *Der Belgrader Friedens-Schluss zwischen Ihro Römisch-Kayserl. Majestät und der Ottomanischen Pforte*, c. III, Jena 1740.
- Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des Osmanisches Reich in Europa*, c. V, Hamburg 1840-63.
- Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches (1699-1774)*, c. IV, Pesth 1835.
- Karl Roider, *Austria's Eastern Qustion 1700-1790*, New Jersey 1982.
- Ludwig Matuschka, *Der Türken-Krieg 1716-1718, Feldzug 1716*, Verlag des k. und k. Generalstabes, Wien 1891.
- Ludwig Matuschka, *Der Türken-Krieg 1716-18, Feldzug 1717/18*, Verlag des k. und k. Generalstabes, Wien 1891.
- M. Cavid Baysun, "Belgrad", *İA.*, c. II, İstanbul 1979, s. 475-485.
- Mehmed Subhi, *Tarih (Subhî Tarihi)*, (Yay. Haz. Mesut Aydiner), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- Moriz Edlen von Angeli, "Der Krieg mit der Pforte 1736-1739", *Mitteilungen des k. k. Kriegs- Archivs*, Wien 1881.
- Moriz Edlen von Angeli, *Feldzüge gegen die Türken 1697-1698 und der Karlowitzer Friede 1699*, Verlag des k. und k. Generalstabes, Wien 1876.
- Neue Deutsche Biyographie*, c. IXX, (ed. Historischen Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften), Berlin 1998.
- P. L. İnciciyan, H. D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sa. 2-3, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974, s. 101-152.
- Robert Doxat, *Nikolaus Doxat, Ein Kaiserlicher General und Ingenieur des XVIII. Jahrhunderts*, Diss., Wien 1954-1955.
- Robert L. Dauber, *Die Malteser Ordens-Marine im Türkenkrieg 1736-1739 an der Donau*, Wien 2002.
- S. Lavender Cassels, *The Struggle for the Ottoman Empire 1717-1740*, London 1966.
- Şemseddin Sami, *Kamusu'l-Alam*, c. II, İstanbul 1316.
- Theodor Tupetz, "Der Türken Feldzug von 1739 und der Friede zu Belgrad", *Historische Zeitschrift*, (ed. Heinrich von Sybel), c. XL, München 1878, s. 1-51.
- Walter Kleindel, *Österreich Daten zur Geschichte und Kultur*, Ueberreuter, Wien-Heidelberg 1978.
- Walter Leitsch, "Der Wandel der österreichischen Rußlandpolitik in den Jahren 1724-1726", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Neue Folge, Bd. 6, H. 1 (1958), s. 33-91.

EKLER

EK-1. Belgrad Kalesi'nin tahkimatlarının yıkılması sürecine dair belge: Avusturya devlet arşivinde kayıtlı bulunan belgede, antlaşmanın mukaddimesinin imzalanmasından 6 gün sonra, Neipperg ve Villeneuve tarafından onaylanmak suretiyle, Rumeli seraskeri Ali Paşa ile kale kumandanı Schmettau'nun, 7 Eylül 1739 tarihinden itibaren Belgrad Kalesi'nin tahkimatlarını 6 ay, Belgrad şehrindeki tahkimatların 3 ay içinde yıkılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca varılan mütabakata göre Belgrad şehri, ön antlaşmanın imzalanmasından 45 gün sonra Osmanlılara teslim edilecekti. HHStA./Kriegsakten./No. 281/alt 332/1739.

EK-2. Belgrad Kalesi ve İstihkâmları. HHStA/KrA./Ortverzeichnıs zu den Kriegskarten bis 1914, 11-7/Belgrad-Serbien/H III d.